

SEZONSKE VARIJACIJE VJENČANIH U SJEVERNOJ HRVATSKOJ

JASNA ČAPO
Zavod za istraživanje folklor
41000 Zagreb
Ulica kralja Zvonimira 17

UDK 392
Izvorni znanstveni rad
Prilježeno: 20. XI. 1989.
Prihvaćeno: 9. XII. 1989.

Autorica prikazuje prostornu raširenost sezone sklapanja braka u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću. Ustanovljeno je da se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj najviše brakova sklapalo zimi (siječanj i veljača), a u sjeveroistočnoj Hrvatskoj najesen (studeni), te da postoje područja miješanja oba termina u središnjoj Hrvatskoj. Gospodarsko i vjersko tumačenje razlike u nekadašnjoj sezoni sklapanja braka nedostatno je za objašnjenje razlika u sjevernoj Hrvatskoj. Autorica predlaže povijesno-kulturološko objašnjenje.

U sintezi hrvatskih narodnih običaja, M. Gavazzi navodi da je Sv. Katarina (25. studeni) po tradiciji zadnji dan jeseni i datum oko kojega je uobičajeno sklapanje brakova (1988: 113).

Istražujući sezonu sklapanja braka u nekim župama gornje Podravine i slavonske Posavine u 18. i u 19. stoljeću, utvrdila sam da je u Podravini najveći broj sklopljenih brakova bilo u zimi (siječanj i veljača), a u Posavini u jesen (studeni). U 19. se stoljeću u podravskim župama paralelno javljaju zimska i jesenska sezona vjenčanja, s tendencijom slabljenja maksimuma u zimskoj i jačanja u jesenskoj sezoni (Čapo 1989).

Potaknuta tim razlikama pregledala sam etnografsku i demografsku literaturu o sklapanju braka kako bih našla potvrdu osobnim istraživanjima i proširila usporedbu na druge hrvatske krajeve. U tekstu prikazujem rasprostranjenje sezone vjenčanja u sjevernim hrvatskim krajevima i pokušavam ga povezati s migracijama stanovništva u Hrvatskoj od 16. do 19. stoljeća.

GRADA

U etnografskim se radovima podatak o sezoni sklapanja braka može pronaći u opisu svadbenih ili godišnjih običaja. No, iako je etnografskih opisa svadbenih običaja mnogo, u mnogima od njih nema podataka o sezoni sklapanja braka. Konzultirala sam opise objavljene u Zborniku za narodni život i običaje te napise u raznim časopisima i neobjavljene rukopisne zbirke Odbora za narodni život i običaje (danas se nalaze u Etnološkom zavodu JAZU). Time nisam obuhvatila sve izvore, ali sam sakupila dovoljno građe da bih mogla izvesti zaključak o razlikama

između pojedinih hrvatskih područja. No kako nisam naišla na podatke za Gorski kotar, i kako su podaci za Hrvatsko primorje i Dalmaciju samo sporadični, analizu sam ograničila na područja sjeverne Hrvatske i na Liku.

Demografski studije proučavaju tu temu u sklopu istraživanja sezonskih varijacija krštenih, umrlih i vjenčanih, ponajčešće u povijesnim pučanstvima u kojima su te varijacije intenzivnije. Unas je takvih studija malo.

Razlika je između pregledane demografske i etnografske građe u tome što se demografska građa odnosi na starija razdoblja – najčešće na 18. i 19. stoljeće, dok etnografska građa svjedoči u drugoj polovici 19. stoljeća i o početku 20. stoljeća. Osim toga, bitno su različite metode kojima su podaci dobiveni. Demografska se analiza koristi matičnim knjigama vjenčanih, što su se u nas manje-više redovito vodile od početka 18. stoljeća (ponegdje i prije). Sažimajući podatke kroz duže vremensko razdoblje (najmanje 10, često 50 godina), kako bi se izbjegle slučajne varijacije broja vjenčanih u pojedinim godištim, demografi dokumentiraju sezonske varijacije broja vjenčanih, odnosno varijacije u pojedinim mjesecima u godini. Pouzdanost njihovih rezultata ovisi ponajviše o redovitom i urednom upisu podataka u matične knjige, te naravno, o očuvanosti matičnih knjiga.

Etnografska je građa dobivena usmenim kazivanjem, obično starijih ljudi, o tradicijskom životu njihova kraja, ili je pak nastala iz pera seljaka, npr. rukopisi Odbora za narodni život i običaje. Protivno demografskim podacima, što daju statistički pouzdanu sliku broja vjenčanih, etnološki su izvori često neprecizni. Ponajviše navode oba termina sklapanja braka, bez podatka o njihovoj srazmjernoj učestalosti.

Iako su demografski i etnografski izvori vremenski različiti, oni se, držim, ipak mogu usporediti, i to zbog toga što demografska građa pokazuje da se sezona vjenčanja dijakronijski tek vrlo polako mijenjala, i to samo u onim krajevima što imaju zimski maksimum vjenčanja. U krajevima s jesenskim maksimumom nije bilo promjena kroz oko 150 godina, od druge polovice 18. stoljeća do druge polovice 19. stoljeća. Etnografski podaci nastavljaju dijakronijsku informaciju tamo gdje ona iz demografskih izvora, što su mi bili dostupni, prestaje. Budući da su sezonske promjene pri sklapanju braka spore, ti se etnografski podaci, pretpostavljam, mogu ekstrapolirati u prošlost, barem do početka 19. stoljeća. Poteškoća nastaje kad etnografski izvori navode oba termina sklapanja braka. Tada je nemoguće odrediti koji je stariji a koji noviji, niti jesu li možda opstojali paralelno.

PROSTORNA RAŠIRENOST U HRVATSKOJ

Ponajprije ću izložiti demografske, a potom etnografske nizove podataka. Demografska je građa iz župa Križevci, Ludbreg, Kuzminec (Krivošić 1983), Virje (Krivošić 1987), Brdovec (Gabričević 1984), Zagrebački Gradec (Krivošić 1983),

Cernik i Nova Gradiška (Čapo 1989), a etnografska je građa iz različitih mjesta sjeverne Hrvatske i Like (pogledati popis literature).

Priložena tablica (br. 1) prikazuje samo indekse za siječanj, veljaču i studeni, i to zbog toga što su to mjeseci s najvećim brojem vjenčanih. Vrijednosti indeksa iznad ili ispod godišnjega prosjeka 100 označuju iznadprosječan ili ispodprosječan broj vjenčanih, izražen u postocima.

Četiri su hrvatske regije obuhvaćene demografskim podacima — zagrebačka, Hrvatsko zagorje, Podravina i slavonska Posavina. Tabela pokazuje kako u 18. stoljeću zagrebačko, zagorsko i podravsko okružje imaju najveći broj vjenčanih zimi, u siječnju i u veljači, a posavske župe u studenom, dakle ujesen. U prvoj polovici 19. stoljeća slika je nešto složenija, budući da se u gradačkoj, brdovečkoj i podravskim župama javlja sekundarni maksimum u studenom. Taj je maksimum različite jačine — najslabiji je u Kuzmincu i Gradecu, a najjači u Brdovcu, gdje, za razliku od svih ostalih župa, jača već od 18. stoljeća. No, ipak je zbir zimskih mjeseci i u Brdovcu veći od jesenskog maksimuma sve do prve polovice 19. stoljeća. Podaci za Virje u kraćim vremenskim razdobljima i za deset župa đurđevačke regimente u 19. stoljeću preciznije smještaju početak jesenskoga maksimuma vjenčanih u drugu četvrtinu 19. stoljeća i upućuju na tendenciju daljnjega njegovog porasta u drugoj polovici 19. stoljeća. Za deset župa đurđevačke regimente podaci su samo iz druge četvrtine 19. stoljeća kad je zbir siječnja i veljače već manji od jesenskoga maksimuma. Promjene nastale u podravskim župama kasnije su i polaganije nego li one u Brdovcu, gdje je jesenski indeks već u prvoj polovici 19. stoljeća nadmašio zimske indekse. U posavskim župama nema izrazite promjene: studeni je kroz cijelo razdoblje glavna sezona sklapanje braka. Neznatno povećanje indeksa za veljaču u Novoj se je Gradiški zbilo zbog većega broja ponovljenih brakova.

U tablici sastavljenoj po etnografskim podacima (br. 2) naznačena su mjesta sa zimskim, s jesenskim i s oba ta termina maksimuma vjenčanih. Zimski je maksimum ograničen na sjeverozapadnu Hrvatsku — na Hrvatsko zagorje, na Podravinu i na lonjsko-illovsku zavalu, te na Prigorje.

Ne znam radi li se o slučajnosti ili ima neke veze između činjenice da su krajevi u kojima se svijet vjenčavao zimi ujedno i krajevi u kojima je potvrđen običaj gatanja o budućem mužu o Sv. Andriji (30. studeni), dakle, uoči zimske sezone vjenčanja (Lang 1913: 86 za Samobor, Kovač 1938/9 za Torčec u Podravini, Kotarski 1917: 199 za Lobar u Hrvatskom zagorju, Židovec 1954 za Đurđevac u Podravini, Blažeka 1941: 73 za Prelog u Međimurju, Dolenc (s. a.) za Jerovec u Hrvatskom zagorju, ali to je običaj i o pokladama). Taj je običaj raširen i drugdje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Gavazzi 1988: 114), no, činjenica da je zabilježen i u istočnim hrvatskim krajevima, gdje prevladava jesenski maksimum vjenčanja, npr. u Gorjanima kod Đakova (Karalić 1967), dovodi u pitanje vezu između zimske sezone sklapanja braka i jesenskoga gatanja o budućem mužu.

Za neka sela u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, etnografski podaci iskazuju uz zimski, također i jesenski maksimum, a za neka sela dapače samo jesenski maxi-

mum vjenčanih. Etnografski su podaci iz novijeg doba i može se pretpostaviti da je jesenski maksimum vjenčanih u tim selima pojava novijeg doba. Demografski podaci u nekim selima iz tog područja, naime, iskazuju isključivo zimski maksimum do početka 19. stoljeća, a tek nakon toga i pojavu jesenskog maksimuma, što biva sve izrazitije. Taj proces pomicanja sezonskog maksimuma kao da je u nekim podravskim selima tekao brže, a u nekim sporije. Zapisivači, naime, u početku 20. stoljeća bilježe ponegdje zimu, ponegdje jesen, a ponegdje oba ta termina kao razdoblje maksimuma vjenčanih. Tamo gdje je zima dominantna u etnografskom izvoru, promjene su najmanje, tamo gdje se spominje samo jesen, zimski je maksimum potpuno nestao.

Jesenski je maksimum, u etnografskim izvorima, potvrđen u Karlovačkom području, u Požeškoj kotlini, u slavonskoj Posavini i u području oko Đakova. Karlovac je najzapadniji kraj u koji je prodrla jesenska sezona sklapanja braka.

Jesenska se sezona sklapanja braka očuvala u folkloru, primjerice:

»Došla jesen i kiselo vino,
Ajde lolo, da se oženimo«
(Kesejić 1949, Bač)

»Ide jesen, ide Gospa Mala,
Mila majko, ja bi se udala.«
»Ide jesen, ide Mala Gospa,
Udat ću se, stara dika osta.«
»Kad ja pođem pod jesen podarit,
Sve ću momke na pisme primamit.«
(Lovretić 1897: 97, Otok u Slavoniji)

»Ide jesen, ide Mala Gospa
Ja se uda, a ti lola osta.«
(Njikoš 1971: 98, Slavonija)

»Sveta Kata zastave zamata«
(Perušić s. a., okolica Duge Rese)¹

»Sveta Kata zavezanija«
(Čolić 1917: 147, Varoš; Karalić 1967, Gorjani; Čakalić 1949, Doljanovci kod Požege; Marković, T 1940: 7, Bosna i Hercegovina) Izreka govori o prestanku pirovanja, pjesme i plesa nakon blagdana Sv. Katarine.

»Sveta Kato rastavi me s majkom dok ni došo ćelavi Andrija.«
(Čolić 1917: 147, Varoš i slično. Marković, T 1940: 7, Bosna i Hercegovina)

»Sveti Andrija svadbe zatvara«
(Kajmaković 1969/70, Lištica u Hercegovini)

Oba termina maksimuma vjenčanih utvrđena su osim u gornjoj Podravini, još i u Žumberku, u Samoboru, u okolici Siska, i u Lici. Podaci se za Žumberak donekle razlikuju glede sezone sklapanja braka. A. Muraj, koja je sakupljala podatke o svadbama »Šokaca« i »Vlaja« (tj. rimokatolika i grkokatolika) utvrdila je da se većina kazivača vjenčala oko Božića ili na Poklade. To je bio stvarni red, a idealni je kasna jesen, zima, ili oko Uskrsa (1978: 120). Autorica nije pronašla razlike između rimokatolika i grkokatolika. Dva izvora o svadbama u grkokatoličkim selima Žumberka (Bogišić 1974, Širola 1939) navode jesen kao glavnu sezonu vjenčanja, što su se, ako se iz nekog razloga nisu održala u jesen, mogla održati i u zimu. Najstariji podatak za Liku iz 1845. (Rastević 1940) iskazuje da i pravoslavci i katolici piruju na jesen. Bogišić (1874) to potvrđuje za ličku pukovnicu, oko Velebita, a Hećimović–Seselja (1985) tvrdi da su se brakovi sklapali i u jesen i zimi.

Ukratko, demografski i etnografski izvori iskazuju da je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, do otprilike početka 19. stoljeća, maksimum vjenčanih bio u zimskoj sezoni. U tom se je pogledu sjeverozapadna Hrvatska razlikovala od sjeveroistočne Hrvatske; no otprilike u početku 19. stoljeća u sjeverozapadnoj se Hrvatskoj pojavljuje i jesenski maksimum, i to sve izrazitije.

U slijedećem ću dijelu razmotriti kako se prostorna raširenost sezone sklapanja braka nadovezuje na susjedne, i koliko je moguće, na evropske zemlje.

PROSTORNA RAŠIRENOST U EVROPI

Imala sam na raspolaganju usporednu građu iz drugih evropskih zemalja² samo za drugu polovicu 19. stoljeća, najčešće tek od 1870. godine (Statistique annuelle 1904: 151–3). Time je usporedba s Hrvatskom ponešto otežana, no držim da se ona ipak može provesti, zbog toga što građa iz Hrvatske pokazuje da se sezona sklapanja braka tek vrlo polako mijenjala. Demografski podaci upućuju na ovakvu raširenost sezone sklapanja braka u Evropi: jug i jugoistok Evrope imali su jesensko–zimski maksimum sklapanja braka. Oba su razdoblja bila podjednako izrazita u Španjolskoj, Francuskoj i u Austriji; jesen je bila izrazitije razdoblje sklapanja braka u Hrvatskoj i u Slavoniji (podaci tek od 1890. godine), u Grčkoj i u Srbiji, a zima nešto izrazitija u Francuskoj (prva polovica 19. stoljeća), Italiji, Ugarskoj (podaci tek od 1890. godine a za Ugarsku kraljevinu od 1870. godine iskazuju se oba maksimuma podjednako vjerojatno zbog iskazivanja Hrvatske i Slavonije unutar Ugarske), evropskom dijelu Rusije i u Rumunjskoj. Na krajnjem sjeveru Evrope, u Skandinaviji, podaci za drugu polovicu 19. stoljeća iskazuju jesenski maksimum, dok su srednja i sjeverozapadna Evropa imale proljetno–jesenski maksimum. Jesen je bila izrazitije doba sklapanja braka u Pruskoj, oba su godišnja doba bila podjednako važna u njemačkim državama, a proljeće je bilo dominantna sezona na zapadu — u Švicarskoj, Nizozemskoj i u Belgiji. U Engleskoj

se pomak od jesenskoga na proljetni i rano-ljetni maksimum dogodio koncem 17. stoljeća (Kusmaul 1986).

Raspolažem i sa statističkim podacima za razdoblje od 1880. do 1888. za pojedine hrvatske zemlje kao i za Kranjsku, područje Gorice i Gradiške, za Bugarsku i za Srbiju (Vrbanić 1896: 219). U svim su tim područjima prisutna dva maksimuma – zimski i jesenski. Podjednake su jačine u Dalmaciji i u Istri, jesenski je jači u Hrvatskoj i u Slavoniji te u Srbiji dok je zimski dominantan u Bugarskoj, na području Gorice i Gradiške, te osobito u Kranjskoj gdje je u prva tri mjeseca u godini dva puta više vjenčanja nego u posljednjem tromjesečju.

Za područje južno od sjeverne Hrvatske (Bosna i Hercegovina) ne raspolažem s demografskim podacima, ni za širu regiju niti za pojedina uža područja. No, etnografski su zapisi iz tog područja bogati i zanimljivi. Odnose se na pravoslavno, muslimansko i katoličko stanovništvo uži područja u Bosni i Hercegovini. Oni iskazuju jesensku sezonu sklapanja braka u širokom pojasu sjeverozapadne, zapadne i istočne Bosne, kao i zapadne i istočne Hercegovine. Od sjeverozapada prema istoku, jesen je dominantna sezona sklapanja braka u ovim regijama: oko Bosanske Krupe (Hnilička 1935), Imljana (Kajmaković 1962), u Livanjskom polju (Kajmaković 1961, naveden je i podatak kako je sklapanje braka zimi novijeg datuma), oko Lištice u zapadnoj Hercegovini (Kajmaković 1969/70), oko Drežnice u zapadnoj Hercegovini (Kajmaković 1982), u istočnoj Hercegovini (Slijepčević 1965), u Broćanskoj župi u Hercegovini (Miličević 1915), te u području Žepe u istočnoj Bosni (Kajmaković 1964). Samo se u području središnje Bosne, u Visočkoj nahiji (Filipović 1949) navodi razdoblje prije uskršnjega posta kao glavna sezona vjenčanja kod katolika, a u Maglajskoj nahiji (Filipović 1952. i Isabegović 1987), također središnja Bosna, navode se oba termina sklapanja braka – i jesenski i zimski. U komparativnoj studiji o ženidbenim običajima kod Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini, Kajmaković iznosi mišljenje da su se svadbe redovito održavale u kasnu jesen ili početkom zime. Dodaje da je ranije kod Hrvata bilo uobičajeno da se sva vjenčanja u selu obave u isto vrijeme, najčešće na Sv. Katu (1963: 79). Na temelju iznešenih podataka, moje je mišljenje, da je, uz dvije iznimke, što se možda mogu protumačiti i nepreciznim navodima kazivača, ili nepažljivom obradom autora, glavna sezona sklapanja braka u Bosni i Hercegovini bila jesen. T. Marković (1940: 6-7) također potvrđuje da je Sv. Kata bila posljednji termin za udaju u Bosni i Hercegovini.

Iz ovih podataka uočavamo kako je jesen zastupljena u svim evropskim zemljama (za koje imamo podatke) kao godišnje doba s najvećim brojem vjenčanja. Samo je na krajnjem sjeveru Evrope jesen i najizrazitije doba sklapanja braka: na jugu i istoku isprepliće se sa zimom, a na sjeveru i sjeverozapadu s proljećem. U kombinaciji s drugim godišnjim dobom, bilo s proljećem bilo sa zimom, jesen ponekad postaje sekundarno, manje izraženo razdoblje sklapanja braka. Sjeverni hrvatski teritorij pripada području južnih i istočnih zemalja Evrope u kojima su dominantna dva termina sklapanja braka – zimski i jesenski. Sjeverozapadni se

dio Hrvatske nadovezuje na ona sjeverna i sjeverozapadna područja u kojima je zima bila primarni maksimum (Ugarska, Kranjska, područje Gorice i Gradiške, Italija). Njezin se, pak, sjeveroistočni dio nadovezuje na ona istočna i južna područja u kojima je dominirao jesenski termin sklapanja braka (gotovo cijelo područje Bosne i Hercegovine, gdje je vjerojatno i isključiva sezona vjenčanja ujesen, Srbija i Grčka).

U narednom ću dijelu razmotriti moguće uzroke ovakva prostornog raširenja sezone sklapanja braka u sjevernim hrvatskim područjima.

RASPRAVA

Inozemna literatura o sezonskim varijacijama broja vjenčanih navodi gospodarstvo i vjerske zabrane kao važne čimbenike pri izboru sezone sklapanja braka, pa sam htjela provjeriti je li tome tako i u nas, tj. u sjevernoj Hrvatskoj.

Neki autori drže da proučavanje sezonskih kolebanja vjenčanja otkriva dominantnu gospodarsku aktivnost i njezine mijene (Wrigley i Schofield 1981, Kussmaul 1984). U agrarnim je pučanstvima najmanja gospodarska aktivnost u kasnu jesen i zimi, nešto je izrazitija u proljeće, kad započinje priprema tla za sjetvu i izgon stoke, i doseže vrhunac ljeti i u ranu jesen, pri žetvi, košnji i pri jesenskoj berbi i sjetvi. I zima i jesen, oba ta razdoblja smanjene radne aktivnosti, bili su, dakle, pogodni za sklapanje braka. U tome smislu može se postaviti i pitanje postoji li uopće razlika u tome sklapa li se brak ujesen ili uzimu. Osobno mi se čini da se radi o dvije različite sezone sklapanja braka iako su obje u istom, neaktivnom razdoblju agrarnoga ciklusa.

Jesen je imala i tu prednost da je bila i razdoblje obilja, nakon završene žetve. Mnogi etnografski zapisi potvrđuju da je to srazmjerno obilje utjecalo pri izboru termina za sklapanje braka (Bogišić 1874: 159, Rastevčić 1940: 166, Markovac 1935: 245, Kovačić 1981: 169, Kesejić 1949, Čakalić 1949). U Lici su pak kazivali da se piruje najesen jer se u drugo doba pir ne može održati »kako mora biti« (Rastevčić 1940: 166). Rožić (1908: 63) navodi da je zimi u Prigorju još bilo svega dosta u kući, te su svadbe trajale i po osam dana. Sekulić (1980: 153) je utvrdio kako je zima u Bunjevaca bila manje pogodno doba za sklapanje braka budući da je iziskivala veće troškove nego jesen – za grijanje, za toplu odjeću, za smještaj gostiju, za konje i sl. Može se pretpostaviti da je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj zima bila već razdoblje oskudice i time je objašnjeno zašto je zimsko vjenčanje u tim krajevima otežano.

Ustanovila sam, međutim, pri istome tipu gospodarstva u sjevernoj Hrvatskoj različite sezonske maksimume sklapanja braka. Na svom području između Save i Drave prevladava ratarstvo i uzgoj krupne stoke, siju se ili sade, u većoj ili manjoj mjeri, iste žitarice u isto vrijeme i na sličan je način organizirano stočarstvo, a ipak je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, historijski barem, tj. do otprilike početka 19. stoljeća, prevladavao zimski, a u sjeveroistočnoj Hrvatskoj jesenski maksimum

vjenčanja. Ustanovila sam, nadalje, i obrnuti slučaj, tj. da je pri različitim tipu gospodarstva maksimum vjenčanja bio u istoj sezoni. Riječ je o Lici, gdje je prevladavalo sitnozubo stočarstvo, za razliku od sjeveroistočne Hrvatske u kojoj je prevladavalo ratarstvo, a ipak je maksimum u oba područja bila jesen.

Gospodarsko je, dakle, objašnjenje rasprostranjenja sezone sklapanja braka u sjevernoj Hrvatskoj nedostatno. Drugi čimbenik sezone sklapanja braka u povijesnim pučanstvima, vjerske zabrane, također nisu dostatne da bi se objasnili mjesečni maksimumi vjenčanja. Crkva je zabranjivala sklapanje braka u Adventu (tj. u prosincu) i u Korizmi (tj. približno u ožujku i u prvoj polovici travnja) pa je time objašnjeno zašto je u to doba minimum vjenčanih. No tim se vjerskim zabranama ne može objasniti zbog čega je, u ostalim mjesecima maksimum vjenčanih bio u siječnju, u veljači i u studenom, posebice pak, ne može se objasniti zbog čega je taj maksimum u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bio u siječnju i u veljači, a u sjeveroistočnoj Hrvatskoj u studenom.

Kako ni gospodarsko ni vjersko tumačenje termina sklapanja braka nije dostatan razlog razlikama između sjeverozapadne i sjeveroistočne Hrvatske, svratila sam pozornost na povijesne migracije u tim područjima.

Granica se jesenske i zimske sezone sklapanja braka manje-više podudara sa starom hrvatsko-turskom granicom, tj. o njezinom formiranju pri koncu 16. stoljeća i njezinom trajanju do konca 17. stoljeća. Hrvatska je u to doba bila svedena na tzv. *Reliquae reliquiarum*, tj. obuhvaćala je uski primorski pojas od Novigrada na moru do Starigrada, sjeverozapadnu Liku (Otočac, Brinje), Hrvatsko primorje, Gorski kotar, zapadni dio Korduna, Pokuplje i Posavinu (Sisak i Petrinja), Žumberak, Hrvatsko zagorje, zapadni dio Moslavine (Ivanić, te Čazmu i Moslavinu od 1606. g.), gornju Podravinu (Koprivnica, Đurđevac, Pitomača) i Međimurje. Koncem 16. stoljeća to je područje podijeljeno na Hrvatsku krajinu (Karlovački generalat) sa Senjskom kapetanijom, Bansku krajinu (od Karlovca do Ivanića) i Slavon-sku krajinu (Varaždinski generalat) (Moačanin 1984a: 32). Turska je, dakle, od hrvatskih područja, obuhvaćala veći dio Like, područje između Korduna, Kupe i Gline, Baniju u Hrvatskoj i Slavoniju istočno od Ilove i Česme, te Srijem.

Sakupljena je građa pokazala da se zapadno od hrvatsko-turske granice prostire manje-više kompaktni pojas zimskog, a istočno od te granice da je jesenski tip vjenčanja. Uz granicu nastaje prijelazno područje, na kojemu su se oba tipa prije ili kasnije miješala. To su područja oko Đurđevca u Podravini, oko Siska, Karlovca, te u Lici. Pokušat ću takvu prostornu raširenost sezone sklapanja braka objasniti seobama stanovništva do kojih je došlo nakon turskih osvajanja. Seobe su dobrono izmijenile etničku, jezičnu i etnografsku sliku Hrvatske. Pomakle su središte starih hrvatskih zemalja (Bosanska krajina, Lika, Banija, sjeverna Dalmacija) na sjever i proširile hrvatsko ime u krajeve preko Kupe. U stare, središnje hrvatske krajeve naselilo se uvelike novo stanovništvo, a također i u sjevernoj Hrvatskoj, osobito u Slavoniji.

Seobe su stanovništva organizirale državne vlasti i turske i austrijsko-hrvatske, no bilo je i spontanog preseljavanja iz privredno pasivnih krajeva u privredno aktivne krajeve iz Hercegovine, Dalmatinske zagore, Like i planinske Bosanske krajine, stanovništvo se, naime, stalno selilo u sjevernu Bosnu odakle je u 17. i 18. stoljeću postupno prelazilo u Slavoniju. Dok o spontanim seobama nemamo dovoljno podataka, o organiziranim seobama zna se podosta.

U 16. stoljeću opustošeni su krajevi između rijeka Bosne, Kupe, Drave i Jadrana, tj. raseljene su Bosanska krajina, Lika, sjeverna Dalmacija i Slavonija, sve područja na kojima se turska i austrijsko-hrvatska vojska bore za prevlast.

Turci su u osvojena, opustošena područja, osobito ona pogranična, primjerice u Bosanskoj krajini, Lici i sjevernoj Dalmaciji, te u središnjem planinskom i zapadnom dijelu Slavonije naseljavali lako pokretljive vlaho-stočare, pretežno iz jugoistočnih dinarskih područja (Zete, Huma, Neretljanske oblasti i istočne Bosne). U Slavoniju su Turci naselili i muslimane iz Bosne (dio je i autohtonoga stanovništva prešao na islam). (Historija naroda Jugoslavije II, dalje Historija 1959: 132-139, 206-210, 842-3.)

Vlasi su u turskim pograničnim područjima bili vojnici-krajišnici s posebnim privilegijama. Etnički sastav pograničnih vlaha nije jedinstven, već je među njima Srba, Hrvata, Vlaha i slaveniziranih Vlah³. Tijekom 16. stoljeća ti vlasi, u manjim ili većim skupinama bježe intenzivnije koncem 16. i početkom 17. stoljeća, često u dogovoru s vojnim austrijskim vlastima, u onodobnu Hrvatsku i u Slavoniju, osobito u pogranična područja Varaždinskoga i Karlovačkoga generalata (Historija 1959, Ivić 1909, koji krivo izjednačuje sve vlahs sa Srbima). Vlasi bježe na austrijsko-hrvatsku stranu kad Turci pokušavaju ograničiti njihove privilegije, a austrijske im vojne vlasti obećavaju isti ili bolji položaj vojnika-krajišnika. Uz krajiške vlasti i hrvatsko plemstvo naseljava stanovništvo iz zaposjednutih područja na svoja ratovima opustošena imanja (Historija 1959: 411-420). Seobe iz Turske u Hrvatsku nastavljaju se u 17. stoljeću, poglavito u Hrvatsku krajinu, dok su se u Slavonsku krajinu vlasi pretežno uselili u kratkom razdoblju, na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće (Historija 1959: 689-698).

Drugo se veliko pomicanje stanovništva dogodilo nakon Bečkoga rata (1683-1699), kad su oslobođene Slavonija, Lika i Banija, Slavonija je između 1680. i 1696. godine izgubila oko 80% svojega stanovništva: od otprilike 200000 stanovnika ostalo je pri koncu tursko-austrijskog rata samo 40000 stanovnika. S turskim porazima muslimansko se stanovništvo povlačilo iz Ugarske, Slavonije, Banije i Like prema zemljama koje su ostale u okviru turskoga carstva, s onu stranu Dunava i Save. Prilikom povlačenja Turci su otjerali i tisuće kršćana a odlazili su i vlasi plašeći se odmazde zbog suradnje s turskim vlastima i borbe protiv austrijsko-hrvatskih krajišnika (Mažuran 1988: 40-1).

Istodobno započinju i seobe kršćanskoga stanovništva iz Bosne na sjever i na sjeverozapad. Mnogo se stanovništva iz Bosanske krajine preselilo u oslobođenu Liku i Baniju (Historija 1959: 844-849). Tri su velike struje naselile sjeveroistočnu

Hrvatsku i Vojvodinu nakon odlaska Turaka. Srijem i istočnu Slavoniju naseljava stanovništvo iz Srbije. Donju i srednju Vuku, te donju Dravu naseljavaju Srbi iz Bosne, iz područja Podrinja i pritoka, istog onog područja što je dalo stanovništvo u turskim kolonizacijama. Treća su struja Hrvati iz Bosne što poslije pohoda princa Eugena Savojskog 1697. godine na Sarajevo koloniziraju Slavoniju, Bačku i Baranju. Hrvati dolaze i iz Gorskog kotara te iz kraja uz rijeku Lonju, iz okolice Siska i iz Križevaca. Seobe ne prestaju ni u 19. stoljeću. U drugoj se polovici tog stoljeća u dravsko-savsko međurječje naseljavaju Ličani, Gorani, Banijski i Kordunaši, osobito tijekom agrarne krize u Hrvatskoj, koncem stoljeća. U 20. je stoljeću novo stanovništvo došlo iz Zagorja, Prigorja, Dalmacije, Like i Hercegovine (Historija 1959: 844-849, Pavičić 1953: 309-310).

Migracije uzrokuju i jezične promjene na području današnje Hrvatske. U predturskom razdoblju kajkavski se prostirao u Hrvatskom zagorju, Podravini i u dijelu Slavonije, čakavski u Pokuplju, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i otocima, Istri, porječju Korane, Mrežnice, Dobre i Une. U razdoblju između 16. i 19. stoljeća, zbog velikih seoba, čakavske se i kajkavske oblasti sužavaju, a sve se više širi oblast štokavske jekavštine koje su nosioci stanovništvo Podrinja i pritoka, što je i u prvome (16. stoljeće) i u drugome (18. stoljeće) valu migracija dalo glavnu masu stanovništva. Čakavski se ograničava na uzak pojas primorja i otoka, dok se kajkavski povlači iz Slavonije (Pavičić 1953).

U etnografskom smislu, na područjima spomenutim u ovoj analizi razlikujemo panonski (sjeverna Hrvatska) i dinarski (Lika, Bosna, Hercegovina, zapadna Crna Gora) areal i područje štjecišta četiriju kulturnih areala – panonskoga, dinarskoga, jadranskoga i istočnoalpskoga u Gorskom kotaru. Panonski se prostire na cijelom području između Drave i Save, no razlikuje se njegov zapadni od istočnoga dijela (Gavazzi 1978a i b). Autor ne navodi u čemu se sastoje te razlike, no njegova je podjela indicirana i u ovome istraživanju sezone sklapanja braka. Zanimljivo je da se na prostoru južno od Kupe i sjeverno od Velebita, tj. na području što je čvorištem tradicijskih kultura, isprepliću različiti tipovi sklapanja braka.

ZAKLJUČAK

Glede sezone sklapanja braka u sjevernoj Hrvatskoj možemo pretpostaviti dvije mogućnosti. Moguće je ili da je stariji termin sklapanja braka i na sjeveroistoku Hrvatske bila zima a da je stanovništvo doseljeno od 16. do 18. stoljeća nametnulo jesenski termin sklapanja braka, ili pak, moguće je da je i starosjedilačko stanovništvo na sjeveroistoku Hrvatske imalo jesenski termin vjenčanja što ga je stanovništvo doseljeno od 16. do 18. stoljeća utvrdilo i proširilo na zapad. Glavni su nosioci tih seoba bili stanovnici iz Bosne i Hercegovine, za koje u etnografskoj literaturi imamo potvrda o sklapanju braka na jesen.

Moje tumačenje nije u opreci s navedenom prostornom raširenošću sezone sklapanja braka u evropskim zemljama. Hrvatska se uklapa u zemlje za koje su karakteristične sezone sklapanja braka i jesen i zima. Nažalost, ne raspolazem s podacima za raspored sezone sklapanja braka unutar tih zemalja kao što raspolazem s podacima za sjevernu i srednju Hrvatsku. Ti sumarni podaci su najvjerojatnije srednje vrijednosti možda vrlo raznolikih podataka. Primjerice, u podacima za Austriju uključeni su i podaci za slovenske zemlje, za koje prema drugim izvorima znademo da su imale zimsku sezonu sklapanje braka (Orel 1942, Vrbanić 1896), ali i Bosna i Hercegovina za koju, prema etnografskim podacima, znademo da je uglavnom imala jesensku sezonu sklapanja braka. Razumljivo je stoga, da se u sumarnim podacima za Austriju pojavljuju, podjednako izražena, oba termina. K tome, raširenost sezone sklapanja braka u južnoj i istočnoj Evropi ne može objasniti izrazitu podjelu sjeverne Hrvatske na zapadnu i istočnu varijantu. Stoga mislim da se moja teza može održati i s obzirom na evropsku raširenost pojave.

Ovom sam radnjom samo načela temu o sezonskim varijacijama vjenčanja u Hrvatskoj. Valjalo bi prikupiti kako etnografsku tako i demografsku građu za područja koja nisu obuhvaćena u ovom tekstu. Drugim riječima valjalo bi provjeriti termine sklapanja braka u ostalim hrvatskim područjima, proširiti analizu na Sloveniju i na Bosnu i Hercegovinu, a možda i na susjedne evropske zemlje. Pri tome nailazimo na dvije teškoće. Etnografski izvori, iako mnogobrojni, često ne sadrže baš taj podatak. Ni Radićeva (1897) *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, koja vrlo potanko pita o aspektima narodne kulture, nema pitanja o sezoni sklapanja braka. S druge pak strane skupljanje je demografske građe dugotrajan i tehnički složen posao. No, tek tada mogli bismo provjeriti moju hipotezu o razlici u sezoni sklapanja braka u sjevernoj Hrvatskoj.

Tablica 1: Sezona sklapanja braka u sjevernoj Hrvatskoj prema demografskim izvorima

	2/2 18. stoljeća			1/2 19. stoljeća			2/2 19. stoljeća					
	I	II	XI	I	II	XI	I	II	XI			
Cernik	44	56	897	47	87	837	88	120	703			
Nova Gradiška	59	54	846	48	109	666	69	139	590			
Ludbreg	434	319	93	300	319	283						
Križevci	461	450	48	440	347	187						
Kuzminec	617	393	37	613	315	101						
Virje (1753–852)	539	481	33									
Virje (1833–57)				489	462	148	275	421	360			
X župa Đurđev. reg.				424	106	559						
Zgb. Gradec	278	316	85	177	257	135						
	2/1 17. stoljeća			1/2 18. stoljeća			2/2 18. stoljeća			1/2 19. stoljeća		
	I	II	XI	I	II	XI	I	II	XI	I	II	XI
Brdovec	289	566	149	277	360	300	445	231	373	182	220	612

Podaci za Ludbreg, Križevce, Kuzminec i Zagrebački Gradec navedeni su prema Krivošiću 1983, str. 108, tablica 11. Podaci za Virje i deset župa durđevačke regimente navedeni su prema Krivošiću 1987. Indekse za Brdovec izračunala sam prema građi navedenoj u Gabričević 1984. str. 291-4, tablica IV. Cernik i Novu Gradišku obradila sam sama.

Tablica 2: Sezona sklapanja braka prema etnografskim izvorima

zima	jesen	zima + jesen
Prelog (Međimurje)	Torčec (Podr.)	Drnje (Podravina)
Koprivnički Ivanec	Podravske Sesvete	Đurđevac (Podravina)
Jerovec (Hrv. zag.)	Hum (Hrv. zag.)	Dubovec (Križevci)
sela Hrv. zagorja	Vučjak i Mekušje (Karlovac)	Žumberak
Prigorje	Pleternica	Palanjek (Sisak)
Sesvete	Požeška kotlina	Strelečko (Sisak)
Noršić selo (Jastrebarsko)	Doljanovac (Požega)	Lika
Dugo Selo	Varoš (Sl. Brod)	Retkovci (Vinkovci)
	Gorjani (Đakovo)	
	Andrijevc (Sl. Brod)	
	Klokočevac (sj. Slavonija)	

BILJEŠKE

- 1 Zahvaljujem se dr Saši Muraj na ovome podatku.
- 2 Zahvaljujem se Patricku Galloway na ovim podacima.
- 3 Naziv vlah u to je doba, naime, 'socionim, tj. označuje društveni položaj (vojniki-stočari), a nije etnonim, tj. nije oznaka naroda. Najnovija istraživanja utvrdila su da se u Turskoj socionim vlah nije odnosio uvijek na povlaštene stočare-vojneke nego da je bivao primijenjen na sve kršćansko pučanstvo, tj. i na nepovlaštenu tzv. običnu raju (Moačanin 1984b: 276-279, Historija 1959: 408).

BIBLIOGRAFIJA

- Blažeka, Marija Ilona, Godišnji običaji u Prelogu, Međimurje, *Etnografska istraživanja i grada* III, 1941, str. 66-73.
- Bogišić, V., *Grada u odgovorima iz različitih krajeva slovenskoga juga*, Zagreb, 1874.
- Čakalić, Ivo, *Svatovski, Božićni i Korizmeni običaji u Požeškom kraju*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1949, NZ 116a.
- Čapo, Jasna, Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u nekim župama krajiške i građanske Hrvatske u 18. i 19. stoljeću, referat pripremljen za skup »Vojne krajinne na tlu Jugoslavije 1699-1881«, održanome 15. i 16. studenog 1989. godine.
- Čolić, Juraj, Godišnji običaji (Varoš u Slavoniji), *Zbornik za narodni život i običaje* XXI/1, 1917, str. 143-147.
- Dokušec, Stjepan, Svatovski običaji, Lupoglav, srez Dugoselo, *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu* I, 1935, str. 219-240.

- Dolenec, Ivan, *Građa o godišnjim narodnim običajima u Jerovcu (kod Varaždina)*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, s. a. NZ 136.
- Isto, *Ženidbeni običaji u Jerovcu (kod Varaždina)*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1939, SZ 227.
- Draganc, Dora, Mekušje (kod Karlovca), *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu I*, 1935, str. 214–218.
- Filakovac, Ivan, *Ženidba. Narodni običaji u Retkovicima (Slavonija)*, *Zbornik za narodni život i običaje XI/1*, 1906, str. 108–128.
- Filipović, Milenko, *Život i običaji narodni u Visočkoj Nahiji*, *Srpski etnografski zbornik LXI, II odeljenje Život i običaji narodni knj. 27.*, 1949.
- Isto, Ozreni ili Maglajci. Etnološki prikaz, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1952, N. S., 7, str. 337–374.
- Gabričević, Ante, *Prirodno kretanje stanovništva na području župe Sv. Vida u Brdovcu između 1672. i 1981. godine*, *Starine 59*, 1984, str. 187–308.
- Gavazzi Milovan, *Čvorište tradicijske kulture na sjeverozapadu Balkanskoga poluotoka (prvi puta objavljeno 1963)*, u Milovan Gavazzi, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb, 1978a, str. 180–183.
- Isto, *Areali tradicijske kulture jugoistočne Evrope (prvi puta objavljeno 1957)*, u Milovan Gavazzi, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb, 1978b, str. 184–194.
- Isto, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb, 1988, II novo priređeno izdanje (I izdanje 1939).
- Hečimović-Seselja, Mara, *Tradicijski život i kultura Ličkoga sela Ivčević Kosa*, Zagreb, 1985.
- Historija naroda Jugoslavija II, 1959, Zagreb, Školska knjiga.
- Hnilička, Vjenceslava, *Život i običaji jugoslovenskog naroda, Bušević (kod Bosanske Krupe)*, *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu I*, 1935, str. 183–218.
- Isabegović, Vesna, *Tradicionalni svadbeni običaji u ozrenskom kraju*, *Zbornik radova 34. kongresa SUFJ*, Tuzla, 1987, str. 235–241.
- Ivić, Aleksa, *Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju. Prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 16. i 17. veka*, Sremski Karlovci 1909.
- Jurmić, Vjekoslav, *Svadbeni običaji u Vučjaku (Pokuplje kod Karlovca)*, *Etnografska istraživanja i građa II*, Zagreb, 1940, str. 155–159.
- Kajmaković, Radmila, *Ženidbeni običaji, Livanjsko polje*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1961, N. S., 15–16, str. 203–219.
- Isto, *Narodni običaji, Imljani*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1962, N. S. 17, str. 141–158.
- Isto, *Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1963, N. S., 18, str. 77–90.
- Isto, *Narodni običaji. Žepa*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1964, N. S., 19, str. 195–208.
- Isto, *Narodni običaji stanovništva Lištice*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1969/70, N. S., 24/25, str. 299–317.
- Isto, *Narodni običaji stanovništva Drežnice*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1982, N. S., 37, str. 15–32.
- Karalić, Lucija, *Život i običaji iz Gorjana*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1967, NZ 121a.

- Kesejić, Antun, *Svadbeni običaji iz Bača*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1949, NZ 7a.
- Kotarski, Josip, Lobar, Narodni život i običaji. *Zbornik za narodni život i običaje XXI/1*, 1917, str. 179-224.
- Kovač, Slava, *Torčec. Svadbeni običaji*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1938/9, SZ 224.
- Isto, *Drnje (Podravina). Svadbeni običaji prije 50 godina*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1938/9, SZ 225.
- Kovačić, Željko, Svatovski običaji u Podravskim Sesvetama prije 50 godina, *Podravski zbornik 81*, Koprivnica, 1981, str. 169-176.
- Krivošić, Stjepan, *Stanovništvo i demografske prilike u sjevero-zapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i u prvaj polovini XIX. stoljeća*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1983.
- Isto, Virje II. *Podravski zbornik 87*, 1987, str. 77-102.
- Kussmaul, Ann, Time and Space, Hoofs and Grain: The Seasonality of Marriage in England, u *Population and Economy*, ured. R. I. Rotberg i T. K. Rabb, Cambridge, 1986, str. 195-219.
- Lang, Milan, Samobor, *Zbornik za narodni život i običaje XVIII/1*, 1913, str. 1-138.
- Lovretić, Josip, Otok. Narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, II, 1897, str. 91-459.
- Marković, Zdenka, Narodne pjesme (Pleternica u Slavoniji), *Zbornik za narodni život i običaje XXI/1*, 1917, str. 101-115.
- Marković, Tomo, Božićni običaji Hrvata u Bosni i Hercegovini, *Etnološki izvori i građa II*, Zagreb, 1940, str. 5-86.
- Mažuran, Ive, Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine. *Radovi Zavoda za znanstveni rad u Osijeku 2*, Osijek, JAZU, 1988.
- Miličević, Franjo, Ženidba (Broćanska župa u Hercegovini), *Zbornik za narodni život i običaje XX/2*, 1915, str. 184-225.
- Močanin, Fedor, Vojna Krajina do kantonskog uređenja 1787, u *Vojna Krajina*, ur. Dragutin Pavličević, Zagreb, 1984a, str. 23-56.
- Isto, Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću, u *Vojna Krajina*, ur. Dragutin Pavličević, Zagreb, 1984b, str. 275-302.
- Muraj, Aleksandra, Običaji oko sklapanja braka u Žumberku (1900-1975), *Etnološki prilozi I*, Zagreb, 1978, str. 105-134.
- Noršić, Zdenka, *Svadbeni i neki drugi običaji Noršić sela*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1951, NZ 30.
- Njikoš, Julije, Svatovski slavonski običaji, *Županijski zbornik 3*, 1971, str. 93-102.
- Orel, Boris, Ženitovanjski običaji na Dravskom polju niže Ptuja (Sv. Marko (Markovci), Nova vas, Bukovci, Stojnci), *Etnolog*, XIV, Ljubljana, 1942, str. 96-110.
- Pavičić, Stjepan, Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, *Djela JAZU 47*, Zagreb, 1963.
- Pavličević, Dragutin, Neki narodni običaji u Požeškoj kotlini, *Požeški zbornik*, 1961, str. 305-309.
- Perušić, Marinko, *Pabirci iz narodnog života brajskog (dugoreškog) kraja*, rkp., s. a.

- Pleše, Branko, Svadbeni običaji u Hrvatskom Zagorju, *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, XXI, 1958, str. 231-239.
- Polšak, Rudolf, *Porodi, svadbeni i pogrebni običaji u Strelečkom (kod Siska)*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1950, NZ 14.
- Prebeg, Hum (*Hrvatsko Zagorje*), rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1908, SZ 165.
- Radić, Antun, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, Zagreb, 1929, II izdanje, I izdanje 1897.
- Rastevčić, A. V., Nešto o pirnih običajih u Lici (prvi puta objavljeno u Danici Ilirskoj 1845. godine), *Etnografska istraživanja i građa* II, 1940, str. 166-172.
- Rožić, Vatroslav, Prigorje, *Zbornik za narodni život i običaje* XIII/1, 1908, str. 16-112.
- Rukavina, Katica, *Porodni, svadbeni i pogrebi običaji u Palanjkju (kod Siska)*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1950, NZ 13.
- Slijepčević, Miloš, Tragovi arhaičnog i svadbenim običajima Hercegovine, *Rad XII kongresa SFJ Celje 1965*, 1968, str. 153-8.
- Statistique annuelle du mouvement de la population 1903*, Paris 1904.
- Sekulić, Ante, Svadbeni običaji Bačkih Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje* 48, Zagreb, 1980, str. 141-168.
- Šimić, Šimun, *Klokočevac*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1899, SZ 91.
- Širola, Božidar, Hrvatski ženidbeni običaji, Stojdraga u Žumberku, *Zbornik za narodni život i običaje* XXXII/1, Zagreb, 1939, str. 187-194.
- Tomec, Josip, *Virje*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1903, SZ 18.
- Vrban, Tomislav, Narodni običaji u Koprivničkom Ivancu, *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu* IV, 1938, str. 180-187.
- Vrbanić, Fran, Demografske prilike u južnih Slavena, *Rad JAZU* 129, 1896, str. 172-254.
- Wrigley, E. A. i R. S. Schofield, Short term variation: some basic patterns u *The Population History of England 1541-1871. A Reconstruction*, urednici E. A. Wrigley i R. S. Schofield, Cambridge, Ma., 1981, str. 285-355.
- Židovec, Franjo, *Građa o narodnom životu u Đurđevcu*, rkp. zbirka Etnološkog zavoda JAZU, 1954, NZ 84.

SEASONALITY OF MARRIAGE IN NORTHERN CROATIA

Summary

The author has analyzed spatial distribution of seasonality of marriage in north and central Croatia in the 18th and 19th centuries. She has found that in north-west Croatia, until the middle of the 19th century, the season with the highest number of contracted marriages was winter. Starting from the 1830s, a secondary, autumn maximum emerged. In the north-east Croatia, autumn had been and remained the principal marriage season in the 18th and 19th centuries. A mixture of both maxima was located in central Croatia, especially along the border of the regions with different marriage seasons.

The territory of northern Croatia can be fitted quite well into the European context. At the end of the 19th century the surrounding countries had all a mixture of autumn and winter marriage season. The north-west of Croatia was contiguous to the pattern of those northern and north-west areas with the winter maximum (Hungary, Slovene countries, Italy), while the north-east of Croatia bordered on the pattern of those southern and eastern areas with the domination of the autumn maximum (Bosnia and Herzegovina, Serbia and Greece). The spatial distribution of the season of marriage in southern Europe does not help explain the observed distribution of the two patterns in northern Croatia. Economic and religious moments are insufficient, too. The author has attempted to explain the difference in the time of marriage between west and east of northern Croatia by looking at population movements from the Balkan peninsula to the north, from the 16th to the 18th centuries. She has made a claim that the settlers to north-east Slavonia either brought a completely new pattern of the season of marriage (the implication being that all of north Croatia previously had the same marriage season — winter) or reinforced the already existing pattern (with the implication that there had been a difference in the marriage season between north-west and north-east Croatia even before large migrations of the period between the 16th and 18th centuries).